

Postjakten Hiorten

av Arne Carlbom

Sverige hade på 1600-talet vuxit söderut. Skåne och Blekinge var nu svenska och i norra Tyskland fanns svenska besittningar. En ny väg för post och passagerare planerades. Brev till och från regeringen och andra statsmyndigheter utgjorde alltså den huvudsakliga posten, men privata avsändare och mottagare ökade. Kungen påpekade nyttan av att för samfärdselns skull en post-jakt insattes mellan Ystad och Stralsund och anmodades man att med generalguvernören i Skåne förhandla i detta ärende "huru och på vad sätt en sådan fart och korrespondens skulle sättas i verket". År 1673 beordrade Karl XI regeringsmyndigheterna att anskaffa och underhålla två galioter, som så länge sjöfarten var möjlig, skulle fortskaffa posten mellan Skåne och Pommern. En postlinje från Stockholm till Ystad inrättades genom kungligt brev den 20 mars 1683. Från Ystad fortsatte linjen seglande till Stralsund eller Wittow på Rügen.

Post gick genom Danmark, grundat på i huvudsak fredstraktaten i Brömsebro 1645. Det var långsamt och postgången var utsatt för störningar, främst genom krig mellan länderna. En direkt befordring över Östersjön borde förkorta tiden till kontinenten.

På 1680-talet skaffade sig posten egna fartyg mellan Ystad och Tyskland. De flesta var små och omkring 15-17 meter över allt. En av de första postjakterna som byggdes i det egentliga Sverige hette Hiorten. Den får representera postbåtarna till norra Tyskland. Hiorten var från början inte någon god seglare, den var i trafik bara tio år, en del av tiden var den reserv. Den har ändå blivit återgiven flera gånger, som modell, som frimärksbild och på annat sätt.

.....

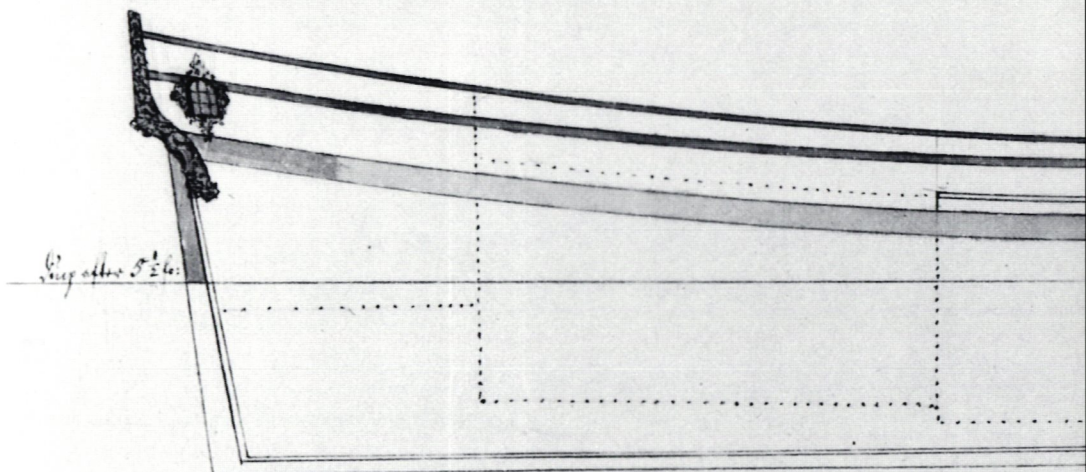
ARNE CARLBOM, född 1919,
var postanställd 1939-1984. Han har tidigare
utgivit boken "Frimärksbilder" (1988).
I Poststrytaren har han medverkat
sedan 1989.

.....

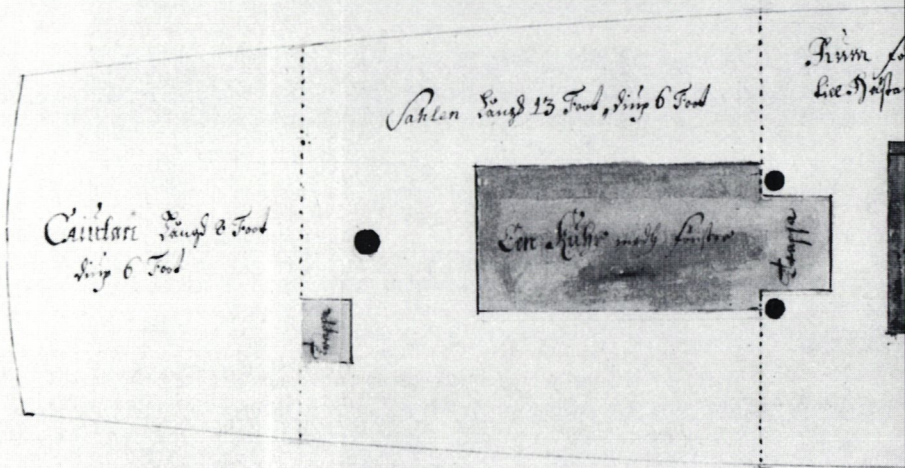
Det finns en ritning över Hiortens skrov. Riggen och seglen har rekonstruerats efter de mått som anges i inventariet. De handlingar som rör anskaffningen och byggandet av fartyget finns i Riksarkivet, dit Kanslikollegiets arkivalier överlämnats. Inventariets lydelse är känt genom Johannes Rudbecks bok om *Svenska Postverkets fartyg och sjöpostförbindelser*, ur vilken flera uppgifter hämtats.

Beställare av Hiorten var Kanslikollegium. Det var ännu den statsmyndighet, som hade hand om postala ärenden. Efter några år samlades sådana ärenden av överpostdirektören Samuel Åkerhielm, som dock fortsatte att vara tjänsteman inom Kanslikollegium. Kontakten i Karlskrona var Amiralitetskollegium som tog upp samtal med den tilltänkte skeppsbyggmästaren. Han hette Frans Johan Sheldon, och var äldste son till Francis Sheldon. Denne, som var engelsman och som också byggde skepp, hade återvänt till England efter en ekonomisk tvist med den svenska kronan.

Frans Johan Sheldon var anställd av amiralitetet. Hans arbetsplats var kronans varv i Karlskrona. Det är inte fullt klart var den nya postjakten byggdes. Den kan vara byggd på något privat varv, som fanns i den nya staden, men det är troligt att den blev

Diep aller 5 1/2 ft.

Saklen Langd 15 Foot, Diep 6 Foot

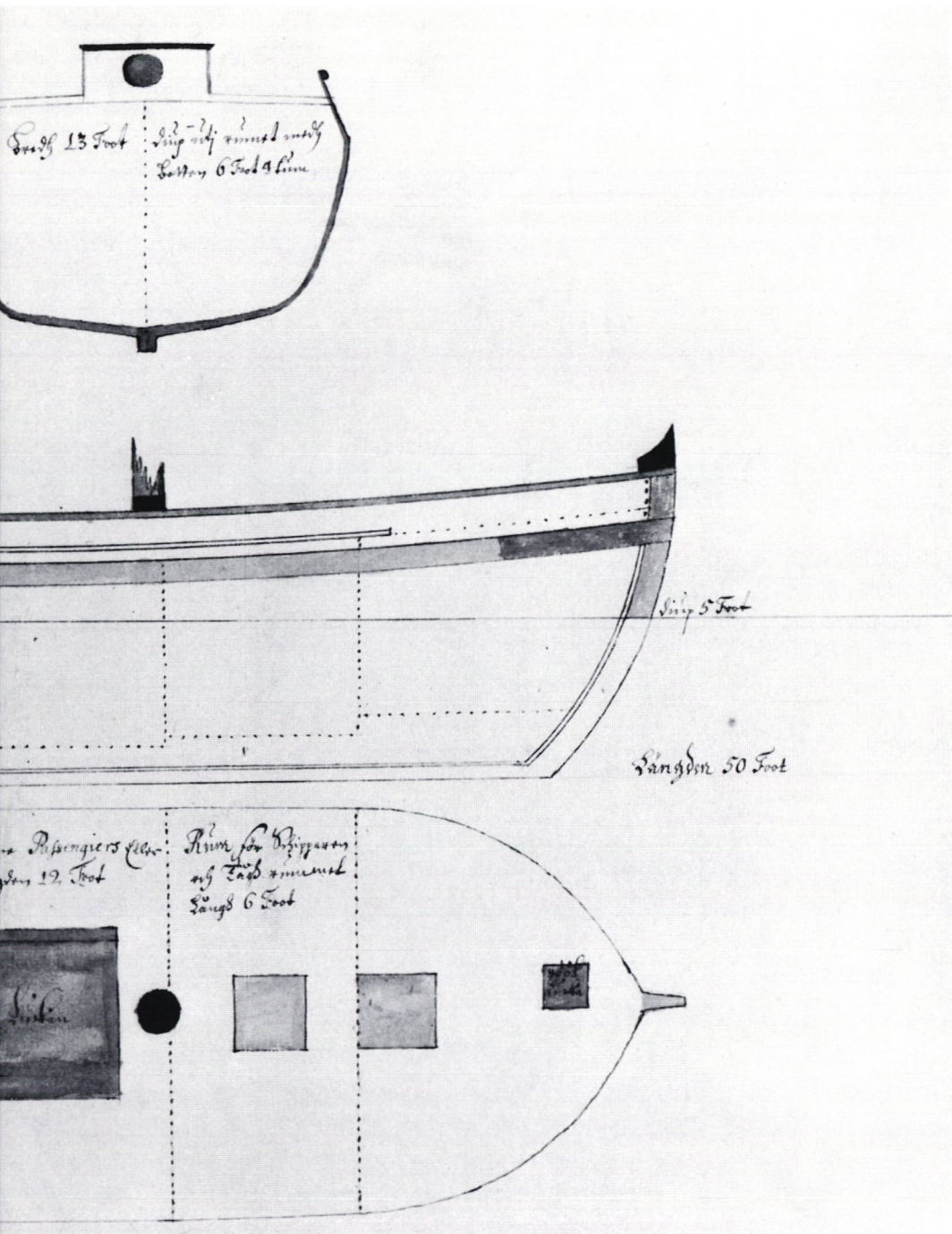
Room for
Lie. Mast

Caution Langd 8 Foot
Diep 6 Foot

Carriage

Langd

Langd

Förslag av Frans Johan Sheldon till en postjakt. Foto: Riksarkivet.

S

och Säcklag på som Säcklag som är utvald som till förtäring
samt Passengers utöver förordade nämnda Strabliänd
och godhet, utvald jagat till och hand, med hänsyn
till och accommodator, ja måst till gästa som utgör
Passengers och som uti stann tillräck för 2. 1/2
4 gästar.

Lungren . . . . . 50 Sölg.
Hjälpen . . . . . 13 Sölg.
Smy uti skinn med 6 Sölg 4 Enn

Ett som som Säcklag utöver uti skinn med
heltäckta flammata, Emmannand Luf, Dometar
Luf, Dometar Luf, Måflara Arbeta, Huvor, Dullar
Pfaner och Dög. Sagal uti skinn med eller Hov-
Pinnar, rullar, i utall, Dometar och vägar samt
Kärl och uti skinn med uti skinn med.

Samma för omentionerade Säcklag uti skinn med
på som uti skinn med uti skinn med uti skinn med
utöver uti skinn med uti skinn med uti skinn med
fint uti skinn med uti skinn med uti skinn med
färdig, uti skinn med uti skinn med uti skinn med
har samma uti skinn med uti skinn med uti skinn med
Summa 1500 Sölg. Utif. Utif. Utif. Utif.
Carlstrona d. 29 Decemb. 1690.

Handwritten signature

gjord på det statliga varvet. Sheldon avgav i slutet av 1690-talet, den 29 december, ett anbud som med annan stil lyder:

*Kortt förslag på Een Jacht som brukas kan till
Pästens samt Passengers Öfwerförande emellan
Stråhlsund och Ystedt, Wålbeseglat Nätt och
Starch och medh tiänlig Rum och accomoditeter så
wähl till Höga som ringare Passengers och Rum
utij stoor lukan för 2 eller 4 hästar.*

Längden 50 Foth

Bredden 13 Foth

Diup utij Rummet 6 Foth 4 tum

*Till Een sådan Jacht efter ingifne Besticket medh
tillbehörlige Ekewärke, Timmermäns Löhn,
Snickare Löhn, Smedie Löhn, Måblare Arbete,
Bräder, Bultar, Schånor, och Spijk; Segel af
Hållands- eller Norrköpings duuk, Tachell,
Anchar och Tough samt Cab,sans Vpp Mur-
ningh och tinelig Slupe. Denne för Mentionerade
Jacht utij CarlsCrona eller på denne Swenske
sijdan att förfärdiga som ofwanbemält äbr. Efter
såsom arbets löhnen icke fins så swår på denne
orthen som den Pommerska sijdan, altså kan Een
sådan förbenämndh Fabrkäst här kunna
förfärdigas ett medh alt för Summa 1500 dahl:
Silfr Mündt. Datum CarlsCrona
den 29 december 1690.*

Fra. Joh. Sheldon

Det gick ganska fort för kollegiet att godta förslaget och redan den 2 mars 1691 skrevs ett utförligt kontrakt om jaktens byggande. Kontraktet slöts mellan överkommissarien vid amiralitetet Magnus Gavelius Lagercrantz och Sheldon. Som vittne fungerade den dåvarande vice amiralen Werner von Rosenfeldt, som själv hade varit befälhavare på postjakter i sin ungdom. Kontraktet innehåller uppgifter om jaktens mått, utseende och utrustning.

Efter ett år var jakten färdig och sjösatt. En inventering gjordes, som detaljerat beskriver fartyget, särskilt seglens storlek. Deltagare vid inventeringen var två betrodda män, Anders Hysing och Michel Hall samt

Frans Johan Sheldons anbud för byggandet av "Hiorten". Foto: Riksarkivet.

skepparen Paul Jacobson Kruus.

I maj 1692 ankom den nya postjakten till Ystad. Den fördes av överskepparen Kruus och besättningen utgjordes, förutom av befälhavaren, av två båtsmän och en skeppsgosse; dessutom hade den med sig ett antal passagerare. Den var nymålad, hade nya segel och förde kronans tretungade flagga. Trots att jakten byggts av en erfaren skeppsbyggmästare var den inte utan fel. Den ville bland annat inte gå över stag, man trodde att det berodde på att masten placerats för långt förut. Frans Johan Sheldon skulle enligt kontraktet ändra fartyget, men han dog ett par dagar innan jakten återkom till Karlskrona. Hans yngre bror, Charles Sheldon, som övertagit hans anställning på varvet, fick lov att göra de nödvändiga förbättringarna. Han gjorde masten starkare och flyttade den 1½ fot längre akterut. Utanpå framstammen blev jakten tillökt, pumpen flyttades och ett par maskstungna plankor blev utbytta. Hiorten avgick därefter till Ystad i maj 1693, och seglade sedan utan anmärkning. Att jakten inte var bra från början var vanligt vid den tiden. Det fanns ännu inte någon vetenskaplig grund för konstruktionen, och båtar byggdes enligt beprövad erfarenhet.

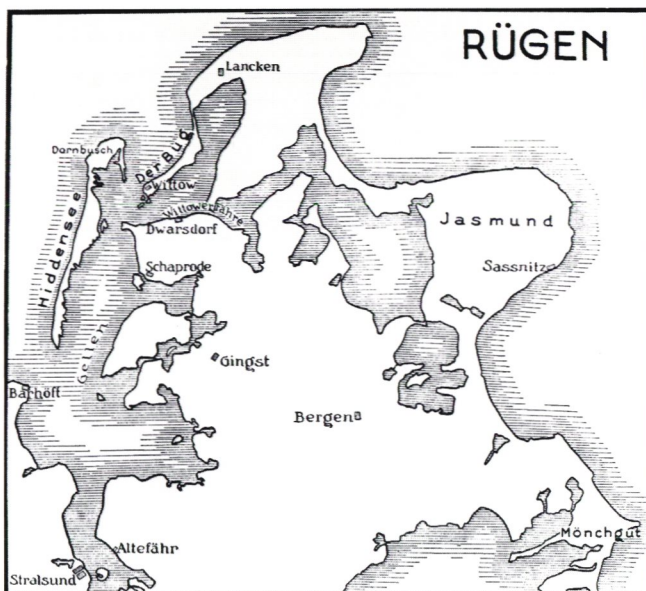
Postlinjen Ystad-Pommern gick för det mesta mellan de båda hamnarna i Ystad och Wittow på Rügen. Linjens ändpunkt var egentligen Stralsund, men vattnet vid Stralsund var grunt. Ibland var man tvungen att anlöpa andra hamnar. Under kriget med danskarna fick man gå till Greifswalds hamn Wieck på andra sidan Rügen. Man flyttade några gånger till Karlshamn och senare till Karlskrona.

Jakterna var under det slutande decenniet av 1600-talet tre, Hiorten, Posthorntet och Fama, samt den mindre paketbåten Delphin. De var allttjämt knutna till flottan.

Överkommissarien Lagercrantz var till sin död 1693 inspektör för sjöpostjakterna. Han efterträddes av kamreraren vid amiralitetet Johan Grubbe. Kanslikollegium tyckte att Karlskrona var för långt från Ystad och att det blev dyrt med resor och "korrespondentiet", så inspektionen anförtroddes post-

Postjakten Hiorten. Gravyr av Martin Mörk.

Karta över Rügen med hamnen i Wittow.

kommissarien i Stralsund, Daniel Johan Vatski, som fick två uppdrag men bara en lön. Vatski behövde ju inte resa som Grubbe.

I hamnen på Rügen hade båtbyggaren reparerats och tillbyggt 1694 därför att en storm hade fört in sand, så att vattnet hade blivit grundare. I Ystad fanns bara en brygga, kusten utanför staden erbjöd inga naturliga hamnar. Bryggan förstärktes och försågs med en lykta på en stång. Det var dock ingen god ankarplats. Den 28 september 1701 blev Hiorten skadad av en "Västervikisk Krejare (lastfartyg) som i hamnen hade drivit henne på bogen och gnagit dess tåg av". Överpostdirektören Åkerhielm menade att magistraten i Ystad, som gärna ville gynna handelssjöfarten, borde ihågkomma att postjakterna

"böra njuta praferentzen efter de äro konungens farkostar och böra därför anses, och staden av postmedlen har åtnjutit anseelige penningar till bryggans och hamnens förbättrande".

Jakterna hade också till sjöss privilegiet att vara hälsningsberättigade. Kofferdifarare

strök inte alltid vimpel för kungens postjakter utan bemötte besättningen med "skymfelige ord".

Linjen trafikerades med avgång från Pommern måndag kväll, med ankomst till Ystad tisdag förmiddag. Där låg jakten till torsdags eftermiddag för att ankomma till Pommern fredag morgon. Förutsättningen var gynnsam vind. Någon gång, om vinden var emot, kunde sjöresan ta upp till en vecka. Färderna var inte alltid behagliga, ofta var jakterna överfulla med officerare och soldater.

Om passagerarna medförde hästar och vagnar fick flera resande natt och dag, i köld och storm, uppehålla sig på däck, medan de som fått plats under däck hade det alltför trångt och förstörde varandras kläder om de blev sjösjuka. Hästarna hindrade tillgången till fartygets "Commoditet" med ingång från hästrummet. Inlastningen av hästarna fördröjde avresan och Lagercrantz föreslog att en särskild jakt borde finnas för överföring av hästar, men detta förslag förde inte med sig någon ändring.

Postavgifterna varierade efter väglängd och vikt. Sjöbefordring av brev kostade en lång tid 12 öre silvermynt per lod. Avgif-

Postjakten Hiorten på ett frimärke från 1936,
tecknat av Olle Hjortzberg.

terna för passagerare var i början av 1700-talet olika, beroende på samhällsställning. ”En herre eller fru och annan ståndsperson”, erlade för överfarten mellan Ystad och Stralsund 5 daler och 5 öre, medan en hantverksgesäll, piga eller dräng, betalade 4 daler och 7 öre. Värvade soldater reste billigt, för 10 öre, och avdankade soldater med landshövdingens pass åkte fritt.

För gods betalades efter vikt och storlek. Det fanns t.ex. särskilda avgifter för stora kvarnstenar, för små kvarnstenar och för slipstenar.

Skepparen på Hiorten, Paul Jacobson Kruus blev avskedad vid nyåret 1694. Han hade varit ohederlig, på vad sätt vet man inte. Han hade också i kyrkorna i Ystad låtit bedja för sig, att Gud ville unna honom att finna den plats vid pommerska kusten där ett skepp hade strandat och vars last han ville fiska upp. Hiorten fick en ny skeppare som hette Jacob Markow.

Kända personer reste med postjakterna. Aurora Königsmarck for med jakterna i augusti 1692. Erik Dahlberg passerade Wittow i

Kopia av Hiorten under byggnad 1997. Foto: Marinmuseum.

maj 1696. Han hade motvind och hamnade i Trelleborg.

När fejden med Danmark bröt ut år 1700 skulle skansen på Rügen iordningställas och posthuset förses med manskap och ammunition. Postjakternas ändpunkt på den skånska sidan skulle skyddas, "antingen genom bullverks upprättande på broändan eller på annat sätt". Jakterna skulle utrustas med manskap och ammunition.

Hiorten seglade mellan Ystad och Pomern i tio år. Den var reserv år 1697, men blev reparerad och kom åter i trafik. Jakten ansågs för gammal 1702 och såldes för 487 daler silvermynt. Hävderna nämner inget om köpare eller om fartygets vidare öden. Hiorten lever emellertid som modell i skala 1:25 i två exemplar, på Postmuseum i Stockholm och på Sjöfartsmuseet i Malmö. En modell i samma skala, byggd av den skicklige Bertil Andersson står på postkontoret Karlskrona 1, City. Den kom till i samband med postens i Karlskrona 300-års jubileum 1983.

Postlinjen Ystad-Wittow är för länge sedan avslutad och Hiortens seglatser över Östersjön är historia. Posten tar andra vägar.

I Karlskrona, vid det nya Marinmuseet på Stumholmen, är man nu i färd med att göra en fullskalig kopia av Hiorten. Syftet är inte postföring utan att bygga ett fartyg från 1600-talet. Det skall användas för passagerare mellan Sverige och Tyskland, för undervisning och för turism.

Marinmuseet i Karlskrona och Sjöfartsmuseet i Rostock håller i projektet och det sker i samverkan mellan städerna Karlskrona och Rostock. Postjakten Hiorten blev byggd i Karlskrona och den seglade väl någon gång från Ystad till Rostock i stället för till Rügen, om vinden var emot.

Litteratur:

Holm, Teodor,

Sveriges allmänna postväsen:
ett försök till svensk posthistoria, 5:1 & 5:3.
Stockholm 1927-1929.

Rudbeck, Johannes,

Svenska Postverkets fartyg och
sjöpostförbindelser under tre hundra år.
Stockholm 1933.